

IMPERATIVE ALE DEZVOLTĂRII RURALE DURABILE A REPUBLICII MOLDOVA

Olga SÂRBU,
conferențiar universitar, dr. UASM

Abstract. Knowledge, research, improvement and rural development are essential activities for a country, as in the aspect of breadth countryside, expressed through the area owned and the share of employment in productive activities, social and cultural services, housing and tourism. Rural development and arrangement problem is one of the most complex themes of the contemporary world, because, in essence, means achieving a balance between preservation requirement of rural economic countryside, environmental and socio-cultural of the country, on the one side, and trend of modernization of rural life, on the other side. At the same time, rural development and arrangement is at the confluence of the urban expansion trend, the industry due to aggressive development of the countryside and the requirement to maintain as far as possible areas to its current size.

Dezvoltarea durabilă presupune asigurarea unui echilibru între creșterea economică și protecția mediului și, pe această bază, satisfacerea cerințelor nu numai prezente, dar și de perspectivă ale dezvoltării sociale. Acest concept, de dezvoltare durabilă, a pătruns și în mediul rural ca răspuns la multitudinea neajunsuri mediului rural contemporan și în condițiile actuale a căpătat o largă răspândire.

Conceptul actual de dezvoltare rurală este fundamentat pe cel de dezvoltare durabilă și are câteva trăsături fundamentale, referindu-se la:

- ✓ dezvoltarea rurală sustenabilă, care presupune dezvoltare economică echitabilă și echilibrată, cu un nivel ridicat al coeziunii sociale și al includerii și asumarea responsabilității pentru folosirea resurselor naturale și a protecției mediului.
- ✓ dezvoltarea rurală extensivă sau integrată, care se referă la dezvoltarea mediului rural prin extinderea mijloacelor de comunicare și informare și prin extinderea activităților din mediul rural spre sectorul non-agricol și promo-

varea agriculturii extensive, a cărei coordonată esențială este transferul informațional (conceptul de agricultură extensivă aici este diferit de cel tradițional, care definea opusul agriculturii intensive).

- ✓ dezvoltarea rurală multisectorială, care se referă la crearea de rețele și parteneriate între organizații internaționale, agenții naționale sau organizații ale societății civile, în vederea abordării multisectoriale [3, p. 45].

Dezvoltare rurală durabilă trebuie studiată în contextul celor trei aspecte care se referă la următoarele:

- contextul economic ce ține de valorificarea durabilă a resurselor naturale, dezvoltarea unui sistem eficient de producție agricolă, promovarea turismului și ale altor servicii;
- □european□l ecologic care constă în ocrotirea și păstrarea diversității și a caracterului specific al peisajului, păstrarea sistemelor biologice;
- □european□l social, care se referă la conservarea și păstrarea valorilor tradiționale comunitare și culturale legate de modul de viață rural [3, p. 58].

Problema dezvoltării și amenajării spațiului rural este una dintre cele mai problemele importante ale omenirii deoarece impune asigurarea unui echilibru între cerința de conservare a spațiului rural economic, ecologic și social cu tendința logică de modernizare a vieții rurale. Totodată, dezvoltarea și amenajarea rurală se află la confluența dintre tendința de expansiune a urbanului, a dezvoltării industriei pe seama spațiului rural și necesitatea de a menține, pe cât este posibil, ruralul la dimensiunile sale actuale. Menținerea și conservarea caracterului național al spațiului și culturii rurale constituie obiective de interes major pentru orice națiune.

Zonele rurale reprezintă una dintre cele mai semnificative contribuții privind capitalul natural, moștenirea culturală și coeziunea socială pe care o are Republica Moldova. Proiectele din acest domeniu urmăresc conservarea zonelor agricole cu valoare naturală ridicată, a habitatelor naturale și semi-naturale din mediul rural, precum și dezvoltarea durabilă în comunitățile rurale prin încurajarea practicării activităților tradiționale și a ecoturismului.

Importanța deosebită pentru societate a spațiului rural se datorează nu numai ponderii sale dominante în ansamblul unei suprafețe de teren date dar mai ales caracteristicilor sale deosebite. Comisia pentru Agricultură a Consiliului Europei apreciază că spațiul rural □european reprezintă mai mult de 85% din suprafața continentului și afectează direct sau indirect mai mult de jumătate din populația europeană. Importanța acordată spațiului rezultă și din recomandarea 1296/1966 a CE privind elaborarea unui document special pentru aceasta problema sub forma Cartei Europene a spațiului rural [4, p.85].

Cunoașterea, cercetarea, ameliorarea și dezvoltarea spațiului rural sunt activități de importanță vitală pentru o țară, atât prin dimensiunea spațiului rural, exprimată prin suprafața deținută, cât și prin ponderea populației ocupate în activități productive, de servicii social-culturale, de habitat și de turism.

Suprafața fondului funciar al Republicii Moldova constituie 3384,1 mii ha, destinația căruia în timp variază nesemnificativ. Așa în dinamică a sporit suprafața terenurilor cu destinație agricolă de la 1951,1 mii ha în anul 2003 la 2007,6 mii ha în anul 2010 sau cu 2,89 puncte procentuale. Terenurile destinate localităților în dinamică se mențin stabile cu puțin depășind suprafața de 300 mii ha. Suprafața terenurilor incluse în fondul de rezervă înregistrează o tendință de reducere de la 603,8 mii ha în anul 2003 la 469,9 mii ha în anul 2010. Acest fapt a contribuit la creșterea în dinamică a terenurilor fondului silvic și ocrotirii naturii și a terenurilor destinate fondului apelor. Terenurile destinate industriei, transporturilor, comunicațiilor și altor destinații speciale rămân în dinamică stabile, ocupând o suprafață de aproximativ 59 mii ha.

Tabelul 1. Evoluția fondului funciar al Republicii Moldova

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Terenuri, total mii ha	3384,3	3384,6	3384,6	3384,6	3384,6	3384,6	3384,6	3384,1
din care:								
- terenuri cu destinație agricolă	1951,1	1950,9	1951,8	1952,6	1978,9	1978,9	1984,1	2007,6
- terenuri ale localităților	307,8	309,3	308,6	309,1	319,6	315,7	311,4	311,6
- fondul de rezervă	603,8	578,7	553,8	548,4	508,7	502,1	497,0	469,9
- terenuri destinate industriei, transporturilor, comunicațiilor și alte destinații speciale	59,4	58,7	58,5	58,5	58,4	58,6	58,5	58,7
- terenurile ale fondului silvic și destinate ocrotirii naturii	388,3	405,8	428,5	432,3	439,0	444,1	447,1	450,0
- terenuri ale fondului apelor	74,0	81,2	83,4	83,7	84,8	85,2	86,0	86,8

Sursa: Elaborat de autor in baza datelor BNS

Importanța spațiului rural pentru Republica Moldova poate fi ușor demonstrată prin stabilitatea numerică a populației rurale în decursul unei perioade îndelungate de timp. Astfel, în secolul al XX-lea, în Republica Moldova, în timp ce populația totală a țării crește populația rurală se menține, cu mici fluctuații, în jurul mărimii de 2000-2200 mii locuitori.

Tabelul 2. Evoluția populației stabile pe medii în Republica Moldova

Anii	Numărul populației, mii locuitori			În % față de total		Numărul locuitorilor pe 1 km ²
	total	urban	rural	urban	rural	
1959*	2884,5	642,3	2242,2	22,3	77,7	85,3
1970*	3568,9	1130,1	2438,8	31,7	68,3	105,6
1979*	3949,8	1532,9	2416,9	38,8	61,2	116,9
1989*	4335,4	2020,1	2315,3	46,6	53,4	128,3
1996*	4331,9	1987,6	2344,3	45,9	54,1	128,2
2000	3644,1	1514,2	2129,9	41,5	58,5	120,0
2001	3635,1	1486,1	2148,7	40,9	59,1	119,7
2002	3627,8	1485,2	2142,6	40,9	59,1	119,5
2003	3618,3	1484,1	2134,2	41,0	59,0	119,2
2004	3607,4	1477,9	2129,5	41,0	59,0	118,8
2005	3600,4	1479,0	2124,4	41,0	59,0	118,6
2006	3589,9	1469,8	2021,1	40,9	59,1	118,3
2007	3581,1	1478,0	2103,1	41,3	58,7	118,0
2008	3572,7	1476,1	2096,6	41,3	58,7	117,7
2009	3567,5	1476,1	2091,4	41,4	58,6	117,5
2010	3563,7	1476,7	2087,0	41,4	58,6	117,4

Sursa: Elaborat de autor in baza datelor BNS; *datele sunt prezentate în ansamblu pe țară.

Reieșind din datele tabelului 2 putem menționa că la 1 ianuarie 2010, numărul total al populației este de 3563,7 mii locuitori, din care 1476,7 mii – populație urbană și 2087,0 – populație rurală. Totodată se observă o continuă scădere a numărului populației rurale cu 61,7 mii în 2010 față de anul 2001, în timp ce numărul populației urbane are un ritm de creștere mic, dar sigur. Numărul populației stabile al Republicii Moldova la 01.01.2011 a constituit 3560,4 mii persoane, cu 3,3 mii mai puțin decât la 01.01.2010. În doi ani Republica Moldova a pierdut 7,1 mii persoane, iar în perioada anilor 2000-2010 populația țării s-a micșorat cu 74,7 mii persoane. Deteriorarea demografică în Republica Moldova derivă din evoluția negativă a celor trei componente (natalitatea, mortalitatea generală, migrația externă), care modelează numărul și

structura pe vârste a populației, familia, etc. În profil teritorial în ultimii 11 ani structura populației a rămas neschimbată. Mai mult de jumătate din populația țării o constituie locuitorii din mediul rural – 2078,7 mii persoane, sau 58,4%. În mediul urban locuiesc 1481,7 mii persoane, sau 41,6%.

În Republica Moldova avem mai multe femei decât bărbați: 51,9% sau 1848,3 mii persoane sunt de sex feminin și 48,1% sau 1712,1 mii persoane sunt de sex masculin. Populația este repartizată diferit în funcție de zone geografice. Aproximativ câte 30% din populația țării locuiește în zonele de nord și centru, unde densitatea populației este cea mai mare – peste 100 locuitori pe km² (iar în unele raioane – până la 126 locuitori pe km²). Peste 15% din populație locuiește în zona de sud, unde densitatea populației nu depășește 75 locuitori la 1 km². Locuitorii mun. Chișinău reprezintă a 5-a parte din populația țării și cca. ½ din populația ei urbană

De asemenea, este necesar de menționat că se înregistrează un dezechilibru de gen în segmentul cel mai vulnerabil al populației, cum sânt persoanele cu vârsta înaintată. Prin urmare, la începutul anului 2011 în Republica Moldova locuiau 72144 persoane de peste 80 ani, dintre care 49341 femei. În mediul rural sânt înregistrate 32612 femei mai mari de 80 ani. Acest fapt va necesita eforturi pentru specializarea mai mult feminină a serviciilor sociale, medicale și psihosociale. În anul 2010 structura populației pe grupe mari de vârstă se caracterizează prin următorul raport: 17,8% o constituie persoanele sub vârsta aptă de muncă cuprinsă în limitele vârstei de până la - 15 ani, 66,7% – în vârsta aptă de muncă cuprinsă în limitele vârstei de la 16 până la 56/61 ani și 15,5% – peste vârsta aptă de muncă, adică mai mult de 57/62. Cauza principală a reducerii ponderii populației ocupate în mediul rural o constituie degradarea situației materiale a populației rurale, de rând cu degradarea spirituală, care a dus la emigrarea în masă a acestora la lucru în străinătate și la masiva orientare urbană a tinerilor de la sate.

Disponibilitățile social-economice diferite, lansate de cele două medii de reședință, au determinat o tradiționalizare a activităților și o diviziune socială a muncii, care separă profilul activităților urbane de cele rurale. Astfel, domeniile de activitate în cele două medii de reședință înregistrează diferențe semnificative, din punct de vedere al efectivului și structuri populației ocupate. Dacă în anul 2009 activitatea în care a fost antrenată cea mai mare parte a populației urbane a fost comerțul, atunci în mediul rural a predominat agricultura. Alături de reducerea generală a ocupării în mediul rural, recesiunea activităților agricole, asociată unor procese răzlețe și discontinue de modernizare a acestora, precum și parcelarea terenurilor agricole, au determinat în continuare scăderea proporției populației ocupate în acest domeniu. Astfel, populația ocupată de la sate a înregistrat o reducere substanțială de la un efectiv de cca 936,1 mii persoane în 2000 la unul de cca 636,1 mii persoane în 2009 sau cu 32,0%, în timp ce efectivul ocupat în agricultură a înregistrat o reducere de la 713,3 la 318,1 mii persoane.

În aceste condiții, unei reduceri cu cca 1/3 a populației ocupate din mediul rural i-a corespuns o reducere mai mult decât dublă (55,4%) a efectivului ocupat în agricultură. Reducerea substanțială a ocupării în agricultură a fost determinată majoritar de scăderea productivității agricole, fapt care a provocat diminuarea veniturilor și așa mici, fenomen care a forțat reorientarea unei părți a persoanelor către alte domenii de activitate. Sub incidența reducerii masive a ocupării în agricultură, în perioada 2000-2009, a crescut esențial efectivul ocupării în construcții cu 23,7 mii persoane sau de 3,5 ori, în comerț cu 25,6 mii persoane sau cu 74%, în industrie cu 14,8 mii persoane sau cu 36,8% și în administrația publică, învățământ, sănătate și asistență socială cu 21,7 mii persoane sau cu 20,6%.

Tabelul 3. Evoluția populației ocupate pe activități economice în mediul rural

Domeniu de activitate	2005		2006		2007		2008		2009	
	mii pers.	pondere,%	mii pers.	pondere,%	mii pers.	pondere,%	mii pers.	pondere,%	mii pers.	pondere,%
Total populație ocupată	745,1	100,0	696,4	100,0	698,6	100,0	691,8	100,0	636,1	100,0
din care:										
Agricultura, economia vânatului, silvicultura și pescuit	512,5	68,8	403,2	58,0	381,4	54,6	371,7	53,7	318,1	50,0
Industrie	40,8	5,5	57,6	8,0	58,0	8,3	59,0	8,5	55,0	8,6
Construcții	14,6	2,0	24,2	3,0	33,5	4,8	35,5	5,1	33,1	5,2
Comerț cu ridicata și cu amănuntul	36,6	4,9	49,2	7,0	55,9	8,0	56,6	8,2	60,2	9,5
Transporturi și comunicații	17,6	2,4	19,3	3,0	22,4	3,2	23,0	3,3	21,9	3,4
Administrație publică, învățământ, sănătate și asistență socială	108,2	14,5	127,5	18,0	126,4	18,1	125,2	18,1	127,1	20,0
Alte tipuri de activități	14,8	2,0	18,4	3,0	21,0	3,0	21,0	3,0	20,7	3,3

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor BNS

Dinamica defavorabilă a efectivului ocupat în agricultură și favorabilă pentru celelalte activități de la sate, în perioada 2000-2009, a determinat și importante modificări structurale ale ocupării. Dacă în anul 2000 antrenarea în agricultură a reprezentat cca 76,2%, iar în sfera bugetară cca 11,3% din ocuparea rurală, deja în 2008 populația angajată în agricultură a înregistrat cca 53,7% și respectiv cea ocupată în administrația publică, învățământ, sănătate și asistență socială – 18,1%. Prin urmare, recesiunea activităților agricole din perioada 2000-2008 a degajat un număr important de persoane spre alte domenii de activitate, încât reducerea cotei ocupării în această activitate a fost de 22,5 pp, în timp ce asimilările de către activitățile bugetare a unei părți a persoanelor provenite din agricultură, a sporit cota parte a ocupației în aceste activități cu cca 6,8 pp.

Structura ocupării în mediul rural pe activități economice indică creșteri în toate activitățile în 2009 față de 2000, excepție făcând agricultura. Totodată, în mediul rural se constată o tendință de uniformizare a ocupării pe domeniile de activitate. Cele mai mari modificări structurale le-a suportat ocuparea în administrația publică, sănătate, asistența socială, învățământ cu 8,7 pp, comerț cu 5,8 pp, industrie cu 4,4 pp și construcții cu 4,2 pp. În aceste condiții, diversificarea ocupării după activitățile economice pot da un impuls economiei de la sate, ceea ce poate determina în continuare o creștere a efectivului populației ocupate în acest mediu.

Toate acestea fac ca situația în domeniul ocupării forței de muncă în mediul rural să fie cu mult mai dificilă decât în mediul urban. Majoritatea populației ocupate din mediul rural desfășoară fie activități agricole, în mare parte fiind activități informale, fie este ocupată în sectorul public (educație, ocrotirea sănătății, cultură, asistență socială), ultima având o pondere destul de modestă în structura ocupării din mediul rural. Atât activitățile agricole care nu pot asigura o creștere rapidă a productivității muncii, cât și ocuparea în sectorul public, unde salariile angajaților depind de posibilitățile limitate ale bugetului local, nu pot asigura un nivel al veniturilor necesar pentru un trai decent. Nici reformele promovate în sectorul agrar, în ceea ce privește implementarea elementelor de piață, precum privatizarea pământului, împroprietărirea agricultorilor cu pământ, desființarea gospodăriilor colective agricole și înființarea gospodăriilor de fermieri etc. nu au ameliorat situația privind îmbunătățirea condițiilor de trai și creșterea nivelului de ocupare a forței de muncă în mediul rural. Din contră, sunt cazuri când situația s-a agravat și mai mult [2, p 51].

Discrepanța dintre nivelul de trai al populației din mediul rural și mediul urban a rămas la fel de semnificativă. Cu toate acestea, după evoluțiile negative ale ratei sărăciei în zonele rurale înregistrate în perioada anilor 2008-2009, în anul 2010 a fost constatată o ranversare a situației. Astfel, dacă în anul 2009 la sate se aflau în sărăcie 36,3% din populație, atunci în 2010 ponderea persoanelor sărace în mediul rural s-a diminuat până la 30,3%. Bunăstarea populației din mediul urban a crescut, cu excepția mun. Chișinău și Bălți, unde rata sărăciei a rămas la nivelul anului 2009. În orașele mici nivelul sărăciei s-a redus de la 19,7% la 14,2% în 2010. Totodată, 80% din toți cei săraci locuiesc în mediul rural. Analiza datelor arată că atât consumul gospodăriilor casnice de la sate, cât și veniturile disponibile ale acestora pe parcursul anului 2010 au fost în creștere. Aceasta se explică prin faptul că prețurile de vânzare a produselor agricole au crescut cu 43%, astfel mărindu-se veniturilor disponibile ale populației din mediul rural, și, ca efect - scăderea nivelului sărăciei la sate. De asemenea, un factor care a dus la scăderea sărăciei în mediul rural a fost creșterea volumului remitențelor obținute de la muncitorii emigranți. Studiul arată că la sate remitențele au crescut cu 16%. Trebuie de menționat că pe parcursul anului 2010 în mediul rural au crescut veniturile obținute din salarii și prestațiile sociale, care au contribuit și ele la îmbunătățirea situației din mediul rural.

În condițiile reducerii populației ocupate în mediul rural și în special în agricultură, economia vânatului, silvicultura și pescuit și a diminuării ponderii relative a agriculturii în produsul intern brut, importanța spațiului rural nu se reduce, ci, dimpotrivă, este din ce în ce mai atent studiată, cercetată și supusă unui proces complex de dezvoltare.

Tabelul 4. Ponderea principalelor tipuri de activități în crearea PIB-ului, %

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Produsul Intern Brut	100	100	100	100	100	100	100	100
Valoarea Adăugată Brută, inclusiv:	88,0	85,2	85,9	84,0	83,2	83,1	82,3	84,0
Agricultura, economia vânatului, silvicultura și pescuit	21,0	18,3	17,6	16,4	15,1	10,0	8,8	8,5
Industrie	18,7	17,6	17,1	15,8	14,4	14,3	13,9	13,0
Construcții	2,8	2,9	3,4	3,4	3,9	4,8	4,9	3,4
Comerț cu ridicata și cu amănuntul	10,7	10,8	10,6	10,4	10,4	12,6	13,0	13,0
Transporturi și comunicații	10,7	10,8	11,8	12,2	12,1	12,3	12,1	12,3
Alte tipuri de activități	26,3	27,1	27,7	27,8	29,6	31,4	31,7	35,5
Serviciile intermediarilor financiari indirect măsurate	-2,2	-2,3	-2,3	-2,0	-2,3	-2,3	-2,1	-1,7
Impozite nete pe produs și import	12,0	14,8	14,1	16,0	16,8	16,9	17,7	16,0

Sursa: Elaborat de autor in baza datelor BNS

În economia Republicii Moldova până în anii 2002 sectorul agricol a ocupat o pondere relativ înaltă. În anii următori contribuția agriculturii la formarea valorii adăugate brute s-a redus de la 21% în anul 2002 la 8,5% în anul 2009. În anul 2010 valoarea adăugată brută produsă în sectorul de bunuri a crescut cu 7,8% în raport cu anul precedent, influențând pozitiv (cu 1,7%) indicele de volum a produsului intern brut. Agricultură, economia vânatului, silvicultura, pescuitul și industria au înregistrat o creștere a valorii brute față de anul anterior, respectiv cu 7,2 și 8,1%, influențând creșterea produsului intern brut cu 0,6% și cu 1,1% respectiv.

Ponderea populației rurale și a suprafeței ocupate de spațiul rural, precum și importanța vieții rurale pentru o țară, fac ca problema dezvoltării și amenajării rurale să capete dimensiuni și importanță națională și internațională. Descreșterea sărăciei și dezvoltarea rurală devine imposibilă fără dezvoltarea simultană a sectorului non-agricol. În ultimul timp ar putea fi observată evoluția unor tendințe opuse. Astfel, numărul

întreprinderilor industriale, comerciale și publice de deservire a consumatorilor a diminuat în zonele rurale ale republicii. Această situație este cauzată în majoritate de reducerea veniturilor populației rurale care nu are posibilitatea să achite plata pentru serviciile menționate anterior. În consecință, se creează un cerc vicios. Pe de o parte, un număr mare de oameni care activează în domeniul agriculturii nu generează suficiente venituri pentru plata serviciilor relevante. Pe de altă parte, creșterea productivității muncitorilor agricoli duce la părăsirea acestui sector de către mulți dintre ei care nu posedă variante alternative de muncă. Ultima duce la un exod în masă al populației care încearcă să-și câștige existența în afara Moldovei. Redresarea situație poate avea loc prin asigurarea creșterii productivității muncii și a veniturilor lucrătorilor agricoli, prin implementarea unor programe speciale pentru afacerile non-agricole din zonele rurale, în special pentru dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii.

O creștere a veniturilor din agricultură stimulează cererea pentru bunurile de larg-consum care induce o creștere în multiple întreprinderi non-agricole. Pentru a îmbunătăți reacția cauzată de creșterea cererii trebuie creată și menținută o situație favorabilă pentru întreprinderile noi care doresc să intre pe piață. Aceasta ar trebui să contribuie la creșterea cuantumului veniturilor rurale, la crearea oportunităților de angajare în afara gospodăriilor agricole pentru a permite surplusului de forță de muncă să părăsească agricultura și să ridice productivitatea muncii, precum și să ofere resurse adiționale pentru investițiile agricole. Pentru a accelera acest proces Guvernul trebuie să furnizeze stimulentele necesare pentru încurajarea noilor intrări. Acestea trebuie să includă optimizarea procedurii de înregistrare pentru noile întreprinderi, reducerea abuzului și hărțuirii de către inspecții, raționalizarea numărului de organe de control. În același timp este necesar de a îmbunătăți cunoștințele, abilitățile și accesul la capital și de a facilita investițiile în zonele rurale inclusiv infrastructura rurală, aprovizionarea cu apă, telecomunicații și asistența medicală, iar administrația locală ar trebui să joace un rol mai activ.

Generalizând cele menționate putem conchide, că dezvoltarea durabilă a mediului rural poate fi asigurată prin: mobilizarea și valorificarea judicioasă a capitalului uman, natural și material; asigurarea unui climat investițional favorabil dezvoltării mediului rural; educația vocațională a resurselor umane din spațiul rural; dezvoltarea sistemului instituțional și al mecanismelor economice eficiente de reglementare legală ale activităților în mediul rural.

BIBLIOGRAFIE

1. Anuarele statistice ale Republicii Moldova, 2002-2010, Chișinău, Ed. Statistica, 2002-2010
2. Bârcă A., Vaculovschi D., Situația forței de muncă în mediul rural din R. Moldova, ASEM, 2008
3. Bohateret V.M., Dezvoltarea rurală în Moldova: interferențe regionale și transfrontaliere, Editura Terra noastră, Iași, 2002
4. Stratan A., Evoluția economiei agriculturii Republicii Moldova: reflecții, probleme, mecanisme economice. Chișinău, 2007. 380 p.